

CREAȚIA METAFORICĂ ÎN LIMBAJ

1. Multiplele definiții propuse pentru a circumscrie limbajul – „limbajul este un instrument de comunicare”, „limbajul este un sistem de semne”, „limbajul este o funcție socială”, „limbajul este o instituție socială”, „limbajul este o facultate simbolică”, „limbajul este o activitate a spiritului”, „limbajul este o creație perpetuă” –, care, în loc de a-l defini în mod integral, se limitează fiecare la descrierea lui sub un anumit aspect, evidențiind unul dintre atributele sale, în realitate nu sunt antitetice și ireconciliabile, așa cum se consideră adeseori, ci complementare și interdependente. Aparenta discrepanță între aceste definiții se datorează, în primul rând, unor motive pur semantice. Adică se datorează, pe de o parte, funcțiilor multiple ale copulei (*este* = „e egal cu”, „e identic cu”, „este ca și”, „este analog cu”, „se comportă ca”, „este de asemenea”, „este printre altele”, „are ca atribut”, „cade sub incidența conceptului de”, „este un exemplu al unei clase care se numește...”, „se constată că”, „funcționează ca”, „este în mod constitutiv”, „este în esență”, „este în plan individual”, „este în plan social”, „este în planul realității constatate empiric”, „este în planul finalității”, „se prezintă ca”, „se prezintă analizei ca”, „se manifestă ca fenomen”, „se manifestă istoric ca” etc.) și, pe de altă parte, semnificatelor multiple ale termenilor folosiți ca predicate nominale. În al doilea rând, discrepanța se datorează diversității punctelor de vedere adoptate și aspectelor luate în considerare în fiecare caz particular.

Unele dintre definițiile de mai sus (în funcție de varietatea semnificativă a copulei) consideră limbajul în relațiile și determinările sale exterioare; conform altor definiții limbajul este văzut în realitatea și structura sa intrinseci. Unele definiții îl examinează în realitatea sa „obiectivă”, ca fenomen pur, altele implică considerații teleologice. Cu alte cuvinte, unele încearcă să răspundă la întrebarea *cum se produce?*, altele la întrebarea *cum se prezintă?*, iar cele mai ambițioase, la întrebarea *ce este limbajul?* În plus, între planurile examinate există interferențe constante și inevitabile: astfel, abordarea teleologică poate interveni în considerarea relațiilor exterioare ale limbajului, dar și în examinarea realității sale intrinseci.

2. Din punctul de vedere al circumstanțelor în care se produce și care sunt condițiile pentru producerea sa (*Cum se produce?* = *În ce condiții?*), evident că limbajul este, în primul rând, un fenomen social, dat fiind că se produce în societate și este determinat din punct de vedere social – adică pentru producerea actului lingvistic minim e necesară prezența a cel puțin doi indivizi (vorbitorul și ascultătorul) – și dat fiind că semnele folosite trebuie să fie, cel puțin până la un anumit punct,

comprehensibile și acceptabile în cadrul unei anumite comunități, depinzând, în parte, de componența, starea și istoria comunității înseși.

De asemenea, din punct de vedere fizico-fiziologic, limbajul *este* un fenomen acustic produs printr-o serie de mișcări articulatorii ale aparatului fonator care sunt captate de aparatul auditiv. Din punctul de vedere al operațiilor psihice care preced actul de fonație (la vorbitor) și urmează actului de audiție pur fiziologic (la ascultător), limbajul *este* un fenomen psihic. Din punctul de vedere al relațiilor pe care, prin semnificație, vorbitorul și ascultătorul le stabilesc între expresia produsă sau captată și lucruri sau realitate (adică, ceva care este sau, cel puțin, se consideră a fi independent de gândirea lor), limbajul *este* (sau implică și) o operație logică.

S-ar putea adăuga – unii ar putea spune că de aici ar trebui să începem – că, așa cum ne învață psihologia behavioristă, din punctul de vedere al observației pur empirice generalizate și clasificate – adică dintr-un punct de vedere ulterior constatării condițiilor fizico-fiziologice ale producerii sale, dar anterior oricărei abstractizări sau inducții științifice mediate (cum ar fi „comunitate”, „operație psihică”, „gândire”) – limbajul *este* (se prezintă ca) un fenomen specific de comportament caracteristic anumitor ființe care populează pământul și care se numesc „oameni”.

Ca fenomen social, limbajul are, în planul modalității sale de realizare, caracter funcțional, în sensul că reprezintă, la rândul său, o condiție pentru alte fenomene, adică există (se produce) „în funcție de ceva” și nu lasă nici un reziduu material după acest moment funcțional (făcând excepție, dar numai în aparență, limbajul scris, unde, în realitate, în actul producerii sale, fenomenul este incomplet – dat fiind că lipsește comunicarea, adică nu este îndeplinită „funcția” – iar momentul funcțional se produce de fiecare dată când ceea ce este scris este și citit). Iar ca funcție, în planul finalității ce implică punctul de vedere precedent al modalității (*pentru ce? în vederea a ce?*), limbajul are caracter instrumental în sensul că nu este numai funcție, nu constituie o finalitate în sine, ci „servește la ceva”, la comunicarea a ceva cu care nu se identifică, a ceva ce nu este limbaj și pe care semnele lingvistice doar îl desemnează sau îl denotază, adică îl substituie provizoriu pentru a-l face comunicabil.

În același timp, din punctul de vedere al caracterului și al amplitudinii existenței sale într-o comunitate socială și al realizării sale istorice în strânsă legătură cu istoria comunității înseși, limbajul are caracter de „instituție”, este o „instituție socială”, în sensul că există în mod sistematic, nu sporadic și incidental. Fiecare act lingvistic, deși „inedit”, se realizează în baza unui model anterior, produs de obicei în aceeași comunitate și care servește la rândul său ca model pentru acte lingvistice ulterioare, în felul acesta asigurându-se continuitatea diacronică a sistemului (limbă), adică a ansamblului de tradiții care se manifestă ca acte lingvistice comune (mai mult sau mai puțin identice) într-o comunitate. În acest sens, se afirmă că limbajul nu ar fi instituție socială în integritatea lui, ci doar într-una dintre cele două modalități de manifestare a sa (diferite, de data aceasta, în funcție de natura – sistematică sau asistematică – a relațiilor dintre elementele care îl constituie), mai precis, aspectul sistematic și formal sau ideal – *limba* (sistem de acte lingvistice comune ce pot fi constatate în mod

concret sau sistem de acte lingvistice virtuale, existente în memorie, ca ansamblu de reprezentări în conștiința vorbitorilor), în timp ce celălalt aspect, nesistematic, însă „real” și concret, *vorbirea* (totalitatea actelor lingvistice concrete), ar ține exclusiv de domeniul individului. Dar, mai curând decât două realități distincte, „limba” și „vorbirea” reprezintă două perspective diferite, două moduri diferite de a considera aceeași realitate: „limbă” și „vorbire” nu sunt momente succesive, ci simultane și inseparabile ale aceleiași realități pe care o numim limbaj. „Vorbirea” există ca realizare a „limbii”, iar „limba” nu există decât ca generalizare și sistematizare a actelor de vorbire, după cum dreptul există și se realizează în mod concret în relațiile juridice concrete, în dispoziții legale, în litigii, în sentințe judecătorești etc. Dar, așa cum „limba” nu este în exclusivitate socială, dat fiind că se constituie din și se realizează în acte lingvistice individuale, „vorbirea” nu este în exclusivitate individuală, deoarece reprezintă realizarea unor forme ideale care transcend individul, presupunând totodată determinări și delimitări sociale importante, întrucât chiar și actul lingvistic minim implică participarea unei societăți minime: a cel puțin doi indivizi.

În aceeași ordine de idei, adică rămânând în cadrul relațiilor exterioare ale limbajului și al întrebării *cum se realizează? sub ce aspect?*, se poate adăuga o caracterizare ulterioară, bazată pe un criteriu de diferențiere referitor la alte fenomene sociale sistematice, care în același timp constituie și un criteriu de valorizare, afirmându-se în consecință că limbajul este un fenomen sau o instituție „culturală”.

3. Definiția „limbajul este un sistem de semne”, care răspunde la întrebarea *cum se prezintă? (cum este?)*, ia în considerare mai îndeaproape limbajul. Cu aceasta ne aflăm încă în domeniul modalității, dar deja al unei modalități independente, considerată în ea însăși, din punctul de vedere al constituirii și al relațiilor interne ale elementelor sale constitutive, nu al determinărilor sale externe. Și în acest caz poate interveni perspectiva planului ideal sau concret (sistem abstract sau realizare concretă a sistemului) care se combină, așa cum s-a văzut, cu punctul de vedere social, pentru a face distincția între „limbă” (sistem ideal social) și „vorbire” (realizare concretă individuală).

4. În sfârșit, definițiile conform cărora limbajul este desemnat ca „activitate”, „facultate”, „creație umană” adoptă punctul de vedere al esenței, încercând să răspundă la întrebarea fundamentală *ce este limbajul?*

Într-adevăr, faptul de a fi *activitate umană* este specific limbajului și constituie genul său proxim.

Nu-i este specific limbajului, în schimb, faptul de a fi un fenomen social (ceea ce, de altfel, se subînțelege prin conceptul de activitate *umană*, dat fiind că un *homo asocialis* este tot atât de neconceput, ca și un *homo alalus*, iar cele două concepte – acela de ființă *socială* și acela de ființă *vorbitoare* – se identifică sau, cel puțin, sunt simultane, din punct de vedere antropologic, făcând parte din însăși definiția omului). Tot astfel, nu-i este specific faptul de a se constitui în sistem. Aceste aspecte nu-i sunt

specifice limbajului, în sensul că ele nu constituie genul său proxim, dat fiind caracterul lor adjectival, cu referire implicită la substantivul „activitate”. Altfel spus, definițiile „limbajul este un fenomen social” și „limbajul este un sistem” trebuie înțelese cu funcție adjectivală: limbajul este „activitate socială”, limbajul este „activitate sistematică”. Cu atât mai puțin aceste aspecte ar putea constitui diferențe specifice ale limbajului, dat fiind că sunt și alte activități sociale și sistematice care nu sunt limbaj: acestea, pur și simplu, reprezintă caracterizări și descrieri complementare și explicative ale conceptului, ulterioare definirii sale.

Când afirmăm că limbajul este activitate, susținem, în schimb, ceva esențial: semnalăm clasa de fenomene căreia îi aparține limbajul, conceptul sub incidența căruia cade de la sine, fiind considerat în sine însuși, independent de orice relație sau determinare exterioară. Fiind activitate, limbajul este implicit „facultate”: într-adevăr, acest termen, aplicat limbajului, nu se referă la o constatare diferită, anterioară sau ulterioară, ci la aceeași constatare văzută sub alt aspect și indică doar posibilitatea de a fi activitatea care *este*, iar ca facultate nu ar putea exista ca atare dacă nu s-ar realiza ca activitate. Adică, cele două definiții („limbajul este activitate umană”, „limbajul este facultate umană”) înseamnă în esență același lucru.

5. Dar ce fel de activitate este limbajul? Aici intervine diferența specifică: spunem că „limbajul este activitate *simbolică*”. Plecând de la această afirmație, E. Cassirer își fundamentează filosofia limbajului și, în același timp, definiția omului ca *animal symbolicum*. Dar adjectivul *symbolic* nu clasifică activitatea lingvistică conform naturii ei, nu ne spune ce activitate este limbajul, ci numai îl caracterizează, indică natura elementelor sale și momentul în care acesta se articulează; cu alte cuvinte, constituie o etapă secundară în delimitarea limbajului ca activitate, implicând în mod necesar o etapă anterioară. (O caracterizare analoagă, dacă nu identică, intervine și în definirea limbajului ca „sistem de semne”; definiție ce se situează, în același timp, în două planuri distincte: pe de o parte, descrie relația reciprocă în care se află elementele constitutive ale limbajului; pe de altă parte, arată căreia clase îi aparțin aceste elemente.)

Or, Cassirer însuși remarcă faptul că limbajul este o modalitate specifică omului de a lua contact cu lumea și de a cunoaște realitatea, realitatea *sa*, pe care ființa umană o „traduce”, în sensul că o clasifică și o explică, o desemnează și o exprimă prin *simboluri*: simbolurile sunt, prin urmare, forme al căror conținut este o cunoaștere. E important să semnalăm că adjectivul *symbolic* cade sub incidența unui concept mai amplu, acela al *cognitivului*; deci, limbajul este în mod esențial *activitate cognitivă: activitate de cunoaștere care se realizează prin simboluri (sau semne simbolice)*. Este formă de cunoaștere nu doar în momentul în care se produce un semn simbolic pentru prima dată în istorie (moment ce implică recunoașterea unei „clase” ca atare și delimitarea ei prin cuvânt, prin nume, de celelalte „clase” care se disting în realitate), ci în orice moment. Într-adevăr, simbolurile se re-crează în fiecare act concret de vorbire și, pe de altă parte, orice act lingvistic presupune, atât la vorbitor, cât și la

ascultător, operații complexe de natură cognitivă: a individualiza un obiect particular ca aparținând unei „clase” (a recunoaște că un obiect cade sub incidența unui concept) și a înțelege, prin numele clasei, același obiect particular. Altfel spus, o mișcare cognitivă care merge de la obiect la concept, la vorbitor, și de la concept la obiect, la ascultător. Transpusă în termeni de cunoaștere, de stabilire a contactului simbolic cu realitatea, o frază atât de elementară cum ar fi „copilul se joacă” înseamnă ceva de felul: „acest obiect este un exemplu din clasa numită *copil*; această activitate specifică este un exemplu din clasa numită *a se juca*; între cele două exemple există o relație de simultaneitate și de interdependență” (în actul de expresie, adică la vorbitor) și: „există o clasă numită *copil* și acesta este un exemplu; există o clasă numită *a se juca* și acesta este un exemplu; între cele două exemple există o relație de simultaneitate și de interdependență” (în actul de înțelegere, adică la ascultător).

6. Am stabilit, deci, că limbajul este în mod esențial activitate cognitivă. Afirmând aceasta nu pretindem nicidecum să reducem limbajul „la unul dintre aspectele sale” – cum s-ar putea obiecta –, ceea ce se constată într-adevăr în cazul concepțiilor lingvistice de orientare logicistă. A afirma natura cognitivă a limbajului nu înseamnă cătuși de puțin a ignora sau a neglija celelalte puncte de vedere cu privire la un fenomen atât de complex; înseamnă doar a justifica fiecare dintre punctele de vedere legitime în planul respectiv (planul esenței, planul constituirii sau planul relațiilor externe). Aceasta nu înseamnă a reduce lingvistica la logică sau la teoria cunoașterii, dat fiind că, pe de o parte, nu poate fi ignorat faptul că ceea ce numim cunoaștere lingvistică diferă în mod esențial de cunoașterea logică și, pe de altă parte, lingvistica, pentru a fi justificată ca știință generală a limbajului, trebuie să studieze în mod necesar obiectul său din toate punctele de vedere posibile, atât din punctul de vedere al esenței sale intime, cât și din punctul de vedere al constituirii, al modului său de realizare, precum și toate determinările sale intrinseci și extrinseci.

O obiecție mult mai serioasă se impune atunci când observăm că, deși este în mod efectiv și concret activitate (sau, pentru a ne exprima în termeni humboldtieni, *energeia, Tätigkeit*), limbajul nu este cognoscibil în mod științific, nu poate fi ‘studiat’ decât ca produs (*ergon, Werk*), dat fiind că numai în felul acesta este sistematic. Adică și în acest plan, deși dintr-un punct de vedere diferit, intervine opoziția între *limbă* (produs) și *vorbire* (activitate), pe care am constatat-o deja în cele două planuri considerate mai sus (realitate socială – totalitatea realităților individuale, sistem – realizare). Cu aceasta se intenționează adesea a ataca nucleul însuși al definiției, separând în limbaj „produsul” și „activitatea” ca fiind două realități distincte. Mai mult chiar, dat fiind că „activitatea” ar fi asistematică și, prin urmare, înregistrabilă numai în infinitatea aspectelor sale, dar ireductibilă la scheme științifice, ajungem să indicăm „produsul” ca fiind unicul obiect legitim al lingvisticii.

Aici trebuie să observăm, întâi de toate, că în definirea limbajului – fiind vorba de constatarea naturii înseși a fenomenului – nu poate fi introdusă, fără riscul grav de a greși, o distincție care își are rațiunea sa de a fi exclusiv în domeniul metodologic,

deoarece se referă la descrierea sa și la studiul său istoric. Nimeni, astăzi, după F. de Saussure și după activitatea Școlii de la Praga și a celei de la Copenhaga, nu ar putea nega importanța metodologică a distincției. Aceasta însă nu înseamnă cătuși de puțin că ea ar avea de a face cu înțelegerea naturii înseși a limbajului. De altfel, ceea ce se numește „produs” nu are existență proprie, de la sine, în afara „activității” (așa cum „arbore” nu are nici o existență de tip platonice, în afara arborilor particulari). Este vorba de o abstracție științifică utilă, care se constituie pe baza elementelor „comune” (mai mult sau mai puțin asemănătoare) constatabile într-o serie de acte lingvistice ale unui individ sau ale mai multor indivizi sau ale unei comunități întregi și care, pentru a înlesni abstracția însăși, se consideră ca fiind identice, deși în realitate nu sunt cu totul identice. Sau, de asemenea, pe baza elementelor comune ale unor acte lingvistice precedente constatabile în memorie, care sunt acumulate în conștiința unuia sau a mai multor vorbitori, adică „produsul” (limba) este activitate repetată sau repetabilă (deși niciodată în mod cu totul identic). „Produsul” însă se constată exclusiv *prin* și *în* cadrul activității, nu în afara acesteia; cu alte cuvinte, „produsul” nu este altceva decât schema abstractă a activităților deja realizate sau a unor activități virtuale, deci nu este ceea ce poate fi numit, propriu-zis, „produs”.

7. O caracterizare ulterioară a limbajului, tot din punct de vedere intrinsec, dar nu în conformitate cu esența sa, cu natura lui intimă, ci cu modul său de realizare, cu modalitatea sa, o reprezintă clasificarea limbajului ca „activitate creatoare”. Într-adevăr, ca activitate cognitivă, limbajul nu rămâne în cadrul receptivității pur contemplative, nu este simplă luare de contact pasivă, nu este acceptare inertă a realității, ci este creație continuă a limbii, a formelor de cunoaștere (simboluri) în care se manifestă. Orice act lingvistic nou corespunde unor intuiții și unor situații de fiecare dată inedite, fiind prin urmare el însuși inedit: este în fond un act de creație.

E adevărat, totuși, că, date fiind determinările exterioare ale limbajului și acea *conditio sine qua non a comunicării*, actul lingvistic nu este și nu poate fi creație în totalitatea sa, altfel spus, nu poate fi în întregime creație *ex novo*, ci se structurează în baza modelului unor acte lingvistice anterioare. Dar cu aceasta nu se elimină caracterul creator al limbajului, deoarece și re-creația nu este decât o formă particulară a creației. E adevărat că orice act lingvistic nou este, într-o măsură oarecare, utilizare a unui material amorf și mort pe care ni-l oferă „limba” (sistem precedent de acte lingvistice comune) – realizare nouă a elementelor virtuale care constituie „sistemul”, totalitatea activităților repetate anterior. Dar în această utilizare, în această realizare concretă a sistemului abstract și a formei sociale, intervine permanent și inevitabil creația fie ca selecție liberă și structurare nouă a reprezentărilor lingvistice pe care vorbitorul le posedă, fie ca invenție absolut inedită (care, fără îndoială, poate să rămână neînțeleasă și să nu devină niciodată „limbă” – adică să nu se mai repete niciodată, să nu fie luată niciodată ca model pentru acte lingvistice ulterioare –, dar care de cele mai multe ori poate fi explicată cu ajutorul situației și al contextului, fiind înțeleasă de către ascultător printr-un efort interpretativ care este un efort de recreație). Pentru noi, vorbitorii, „limba” nu este niciodată cu totul suficientă pentru a ne exprima în fiecare

caz particular, dat fiind că intuițiile noastre (conținutul cognitiv căruia trebuie să-i dăm formă de limbaj) nu sunt niciodată identice cu cele anterioare. Creația se manifestă, deci, în mod constant în limbaj; nu caracterizează numai momentul inițial al unui simbol (momentul în care un model nou apare pentru prima dată în istorie), ci orice act de vorbire. Chiar și cine vorbește o limbă diferită de a sa proprie este creator, adică este deopotrivă și în limba „învățată”: am putea spune, în acest sens, repetând afirmațiile lui Croce, că în realitate nu învățăm o limbă, ci învățăm *a crea* într-o limbă, învățăm un ansamblu de norme care reglementează și în parte orientează creația în comunitatea respectivă. O dovadă evidentă în această privință este și faptul că vorbitorii care se exprimă „bine” în limba lor maternă se vor exprima „bine” sau, cel puțin, bogat și variat și într-o limbă învățată – deși cu eventuale greșeli de adaptare (mai ales în domeniul fonologic și cel morfologic) și poate că o învață cu o mai mare dificultate decât alți indivizi – dat fiind că necesitățile expresive și, prin urmare, capacitatea creatoare nu depind de cunoașterea unei limbi, ci de dispozițiile naturale și de formația culturală a fiecărui vorbitor.

Este adevărat, de asemenea, că, din punct de vedere științific, constatăm faptele de creație când ele s-au constituit deja ca „limbă” (activitate repetată), adică atunci când au fost acceptate deja ca modele de către mai mulți indivizi, când creația a devenit într-o anumită măsură „convenție”. Aceasta se întâmplă, în parte, din cauza imposibilității materiale de a înregistra toate actele lingvistice care se produc și, în parte, pentru că în selecția materialului pe care îl studiem intervine, în special în lingvistica istorică, un criteriu de apreciere culturală, drept pentru care se consideră adesea ca fiind cele mai importante formele care au fost acceptate de către comunitățile mai mult sau mai puțin extinse. În pofida acestui fapt, din perspectiva teoriei limbajului și a lingvisticii generale (nu doar a esteticii și a criticii literare), un *hapax*, o formă documentată o singură dată, poate fi tot atât de interesantă ca și creațiile care s-au răspândit; cf., de exemplu, studiile lui R. Meringer¹ despre lapsus (creație „involuntară”). În plus, faptul că formele noi se constată în mod normal când ele au devenit deja „limbă” nu ne permite să ne limităm pur și simplu la înregistrarea lor ca atare și să nu încercăm să ajungem până la actul de creație originar, care poate fi documentat sau cel puțin intuit (ceea ce nu înseamnă că încercăm să ajungem până la originea limbajului ca activitate umană – fapt ce nu constituie o problemă lingvistică în sine –, ci numai la originea unei anumite forme, a unui cuvânt, a unui semnificat, care adesea pot fi localizate cu destulă precizie în istoria mai multor limbi). Într-adevăr, o dată cu deșteptarea interesului științific pentru limbile contemporane, s-a configurat o întreagă serie de creații de cuvinte sau semnificate noi care au devenit „limbă”, iar în multe cazuri s-a putut ajunge până la faza inițială a difuzării acestora. Sunt cunoscute cazurile unor cuvinte ca span. *linchar* [a linșa] sau ca fr. *grève* „chei, plajă”, care, datorită faptului că muncitorii greviști se adunau pe malurile Senei, a început să însemne și „grevă”; ori fr. *limoger* („a lichida”, „a face să cadă în

¹ R. Meringer și K. Meringer, *Versprechen und Verlesen*, Stuttgart, 1985; R. Meringer, *Aus dem Leben der Sprache*, Berlin, 1908.

dizgrație”), care derivă de la *Limoges* (din cauza obiceiului de a trimite în acest oraș ofițerii, ca pedeapsă). Tot astfel, în timpul primului război mondial s-au născut numeroase cuvinte și expresii (de exemplu, în engleză, *hang up the spoon* „a atârna sau a spânzura lingura” pentru „a muri”, datorită faptului că în tranșee, atunci când un soldat murea, i se atârna lingura și nu mai era folosită), și încă mai multe expresii au fost create în timpul celui de-al doilea război mondial, cum ar fi engl. am. *GI* „soldat” (abreviere de la *government issued*, produs de guvern, material al guvernului), aplicat apoi în glumă și la „materialul uman”), *pin-up (girl)* „fată frumoasă” (literal „fată de ace” „fată [al cărei portret merită să fie prins cu ace cu gămălie]”, datorită fotografiilor pe care soldații de obicei le expuneau în barăcile și cazărmile lor), sau it. *sciucià* „lustragiu” (deformare din engl. *shoe-shine*)². Această considerare a limbajului ca activitate creatoare justifică mai profund lingvistica în calitate de știință a culturii sau, așa cum se recunoaște astăzi aproape în unanimitate, ca fiind cea mai importantă dintre științele culturii. Într-adevăr, limbajul, ca mod de cunoaștere creatoare, manifestă toate caracteristicile inerente activităților creatoare ale spiritului, ale căror rezultate nu sunt materiale sau în care aspectul material contează mai puțin – fiind pur și simplu vehicul sau suport pentru elementele formale esențiale – și care se numesc în general cultură: *este o formă a culturii*, poate cea mai universală dintre toate și, oricum, prima care distinge în mod imediat omul de celelalte ființe din natură.

8. Menținându-ne în continuare în cadrul limitelor examinării intrinseci a limbajului ca activitate cognitivă, putem distinge, în conformitate cu *funcția predominantă* (sau, mai bine zis, conform finalității, din punctul de vedere al vorbitorului și în funcție de efectul obținut la ascultător), mai multe tipuri de limbaj, care adesea se prezintă ca fiind *tot* limbajul, ca esență a sa, deși acestea nu se manifestă niciodată sau aproape niciodată în stare pură. De fapt, unele afirmații logiciste, estetizante sau psihologice referitoare la limbaj – de tipul: „limbajul este comunicare de idei sau gânduri”, „limbajul este expresie”, „limbajul este exteriorizare a unei stări psihice” – se referă, în realitate, numai la anumite aspecte ale limbajului, diferite conform funcției dominante, fiind, în consecință, insuficiente și restrictive ca trăsături caracteristice, iar ca definiții, evident, inacceptabile.

Fără îndoială, triada funcțională stabilită în această privință de K. Bühler³ – *Kundgabe* sau *Ausdruck* (manifestare, expresie, exteriorizare), *Darstellung* (reprezentare) și *Auslösung* sau *Appell* (acțiune asupra ascultătorului, apel) – aduce precizări esențiale realității limbajului. Într-adevăr, conform prevalării uneia sau alteia dintre aceste funcții, distingem: un limbaj *reprezentativ*, unul *enunțiativ* și altul *informativ*, în care finalitatea este, mai ales, aceea de a informa cu privire la ceva

² O serie întregă de exemple se pot găsi în A. Menarini, *Profili di vita italiana nelle parole nuove*, Florența, 1951; pentru perioada interbelică, în special pentru epoca din preajma celui de al doilea război mondial, vezi B. Migliorini, *Lingua contemporanea*, ed. III, Florența, 1953; idem, *Saggi sulla lingua del Novecento*, ed. II, Florența, 1942.

³ K. Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena, 1934 (trad. sp. *Teoría del lenguaje*, Madrid, 1950).

exterior atât pentru vorbitor, cât și pentru ascultător (și care se numește adesea și *comunicativ*, pentru că este în primul rând comunicare a „ceva despre lucruri”); acest termen însă este inacceptabil, deoarece *comunicarea* e prezentă mereu, *este condiție* a limbajului); un limbaj *expresiv* (*afectiv* sau *emotiv*), în care finalitatea principală e aceea de a exprima o stare psihică, „sentimentală” a vorbitorului; și un limbaj *apelativ* (sau *volitiv*), a cărui finalitate o reprezintă obținerea unui anumit comportament al ascultătorului. Firește, cea mai uzuală distincție este aceea între *limbajul enunțiativ* și *limbajul emotiv* sau *afectiv* (expresiv-apelativ), celui din urmă corespunzându-i două funcții.

În acest sens se dovedește a fi foarte percutantă și distincția a două funcții diferite – făcută de F. Kainz⁴ – în cadrul funcției *Darstellung* a lui Bühler: *Darstellung* (reprezentare) propriu-zisă și *Bericht* (informație). Într-adevăr, e necesar să facem această distincție în *Darstellung* a lui Bühler, dat fiind că, în realitate, numai *informația* poate fi considerată ca funcție particulară a limbajului, în timp ce *reprezentarea* aparține limbajului în totalitatea sa și coincide cu natura sa cognitivă: funcțiile limbajului ar trebui, prin urmare, să fie denumite: *informație*, *exteriorizare*, *apel* (*Bericht*, *Kundgabe*, *Auslösung*).

Aceste distincții prezintă interes deoarece ne confruntăm cu tendința de a identifica „limba” cu funcția informativă (adică, cu „limbajul enunțiativ”) și a considera, în consecință, creația ca fenomen care ar aparține exclusiv funcției expresive și apelative. E necesar să amintim însă că distingerea celor trei funcții, pe lângă faptul că este convențională și posibilă doar până la un anumit punct, este ulterioară constatării creației ce caracterizează activitatea lingvistică în integritatea sa. În plus, „limba” nu poate fi identificată cu nici o funcție particulară, pentru că este un sistem abstract și, ca atare, indeterminat: funcțiile se manifestă în vorbirea concretă. În sfârșit, e adevărat că creația, ca invenție *ex novo* – invenție înțeleasă în mod imediat numai într-un anumit context sau într-o anumită situație –, întâlnește un teren mai favorabil în așa-zisul „limbaj emotiv”; dar, fiind constituit din acte lingvistice, „limbajul enunțiativ” nu poate să nu fie și creație, chiar fiind, poate, mai refractar la noutăți bruște și acceptând cu mai puțină răzvrătire tradiția lingvistică a comunității. Activitatea imaginativă, activitatea *poetică* a omului (în sensul etimologic al termenului), se observă la toți indivizii vorbitori (nu numai la „zei și eroi”) și în orice act lingvistic, atât în limba literară, cât și în limbajul curent, atât în limbajul enunțiativ, cât și în limbajul emotiv. Filozoful și omul de știință își creează un limbaj propriu în aceeași măsură ca și oratorul sau poetul.

9. Punctele de vedere examinate, alături de altele, justifică disciplinele lingvistice particulare, explicând parțial fundamentele mai multor orientări în lingvistica generală și cea teoretică, precum și în cadrul filozofiei limbajului; o știință care, de obicei, adoptă un punct de vedere particular, accentuând, în consecință, anumite aspecte

⁴F. Kainz, *Psychologie der Sprache*, I. *Grundlagen der allgemeinen Sprachpsychologie*, Stuttgart, 1941.

ale limbajului în detrimentul altora. Critica definițiilor ne-a servit, pe de o parte, la semnalarea faptului că, în general, ele nu sunt antitetice, ci complementare și, pe de altă parte, la evidențierea caracterului fundamental de *creație* inerent esenței cognitive a limbajului.

Într-adevăr, cunoașterea lingvistică este de multe ori o *cunoaștere metaforică*, o cunoaștere prin *imagini*, care, de altfel, se orientează atât de des în aceeași direcție încât ne face să ne gândim în mod serios la o anumită unitate universală a imaginației umane, dincolo de diferențele lingvistice, etnice sau culturale. Evident, creația lingvistică recurge, de asemenea, la o întreagă serie de alte procedee, cum ar fi descrierea analitică prin compunere, derivarea „automată”, analogia pur fonetică, substantivarea adjectivelor care apar în combinații mai mult sau mai puțin constante cu anumite substantive etc. Astfel, creăm cuvinte „descriptive”, ca *magnánimo* și *ferrocarril*, *bizcocho* și *suicidio*, *circunstancia* și *beneficio*, *geografía* și *zoología*, *abecedario* și *azul piedra* și *living-comedor* (fără a aminti imensa serie de substantive-definiții folosite în anumite științe, cum ar fi chimia organică); de la *libro* formăm *librero*, de la *leche*, *lechero*; după cum de la *carnicero*, *carnicería*, ca și de la *carpintero*, *carpintería*; spunem *zoológico* și *atómica* pentru a ne referi la *jardín zoológico* și la *bomba atómica*; iar în toate acestea nu există nici o contribuție particulară a imaginației, nici un moment poetic inițial specific, nici o „stare de grație” și nici o viziune originală. În timp ce în cazul unor expresii ca *niña del ojo* [fetița ochiului] pentru a indica *pupila* ori când spunem de cineva că este *media cuchara* [om mediocru] sau când pe un *negru* îl numim *blond* și în loc de *cabeza* [*cap*] spunem *mate* [dovleac], când spunem de cineva care este bun la inimă că este *un alma de Dios* [pâinea lui Dumnezeu], iar de altul care este rău spunem că este *un alma de Judas* [sufletul lui Iuda] sau *de Caín* sau *de caballo*, atunci ne aflăm într-o situație care este, sau cel puțin a fost într-un anumit moment, complet diferită: ne aflăm în prezența unor încercări de a clasifica realitatea, nu prin intermediul unor categorii ale rațiunii, ci prin imagini și în prezența unor analogii stabilite nu dintr-un punct de vedere strict formal, între cuvinte, ci poetic, între „viziuni” care trebuie să fi apărut într-un anumit moment în imaginația creatoare a cuiva. Ne aflăm în prezența a ceea ce, într-un sens foarte amplu, numim *metaforă*, pe care n-o înțelegem ca fiind o simplă transpunere verbală, o „comparație prescurtată”, ci expresie unitară, spontană și imediată (adică, fără nici un „ca” intermediar) a unei viziuni, a unei intuiții poetice, care poate implica o identificare momentană a unor obiecte diferite (*cap – dovleac*) sau o hiperbolizare a unui aspect particular al obiectului (ca în cazul lui *medved'* „cel care mănâncă miere” pentru a desemna *ursul*, în limbile slave) și chiar o identificare între contrarii, „absurdă” din punct de vedere logic, dar cu semnificat și efect evident ironic, în anumite situații, cum ar fi cazul lui *negru-blond* sau cazul când un *gras* este numit *slab* sau un *bătrân* e numit *tinerel*.

10. Desigur, nu toate metaforele care se produc în actele lingvistice concrete devin „limbă”, adică nu toate pătrund în tradiția comunității. În plus, pătrunzând în

„limbă”, ele devin „convenționale”, pierzând treptat valoarea lor inițială de imagini. Totuși, cel puțin pe parcursul unui anumit timp, ceva din această valoare metaforică a semnului-imagini se conservă în sistem, în relație cu restul semnelor și tocmai aceasta ne permite să intuim frecvent actul inițial de creație anterior oricărei investigații etimologice. Există, deci, un aspect metaforic-convențional al semnelor sau, cel puțin, al unor semne care, în cadrul unei tradiții, continuă să fie percepute ca imagini, aspect ce poate fi studiat din perspectiva simțului lingvistic al comunității. Să se compare, de exemplu, cuvintele care înseamnă „liliac” în trei limbi diferite: engl. *bat* nu evocă nici o imagine, pentru că nu stabilește nici o relație cu alte semne din sistem, adică este un semn simbolic golit de orice expresivitate metaforică, totalmente „denominativ” și nu „descriptiv”. În schimb, în fr. *chauve-souris* metafora se conservă încă intactă: înseamnă, literal, „șoarece chel”; într-o anumită măsură se conservă și în germ. *Fledermaus* (în pofida faptului că în primul termen al compunerii s-a pierdut relația cu *flattern*), pentru că al doilea element, *Maus*, continuă să fie înțeles ca „șoarece” (Jespersen). De aici deducem că numai atunci când semnul-imagini pierde relația semantică evidentă cu restul semnelor, el își pierde complet valoarea sa metaforică. Și așa cum anumite semne cu timpul se „demetaforizează”, devenind „proprii” și „convenționale”, alte semne, proprii la origine, pot să ajungă să se „metaforizeze”, devenind figurate, prin evoluția lucrurilor desemnate, chiar dacă e vorba de un caz mai rar și chiar dacă metaforizarea rămâne adesea neobservată. Așa, de exemplu, *pluma* (în sensul de „pană de scris”) este semn metaforic din momentul în care nu s-a mai scris cu pene de pasăre; același lucru e valabil pentru *payaso* [*paiată, clown*] (it. *pagliaccio*, fr. *paillasse*), din moment ce *paiatele* (sp. *titeres*) nu se mai fac din *paie*, sau pentru fr. *chapeau*, it. *cappello*, care deja nu mai sunt *capuchos* sau *capas* mici, ci „pălării”. În mod analog, cuvinte ca lat. *scribere*, gr. *γράφειν* (la origine „a grava”) și got. *meljan*, paleosl. *pisati*, pers. *nibistan* (la origine „a colora, a picta”) au devenit metaforice în momentul în care faptul „de a scrie” a încetat să mai fie identificat, respectiv, cu faptul „de a grava” și cu faptul „de a picta”.

Trebuie să observăm însă că sentimentul expresivității unui termen din „limbă” nu este identic la toți vorbitorii. În acest sens, se manifestă adesea un paradox aparent: cel care cunoaște mai puțin sistemul are adesea un simț mai clar al anumitor valori expresive. Astfel, copiii care învață o limbă descoperă frecvent relații surprinzătoare între anumite semne, relații pe care adulții, de obicei, nu le remarcă; iar atunci când învață o limba străină, reușesc să creeze jocuri de cuvinte, ceea ce nu se observă la copiii care vorbesc acest idiom ca limbă maternă. În general, atenția deosebită, lipsa de automatism în folosirea unui semn, inclusiv îndoielile pe marginea semnificației semnelor sporesc posibilitatea ca acestea să fie asociate cu alte semne din sistem. Astfel, un străin care învață spaniola va înțelege în mod normal sp. *estrellar* ca derivat din *estrella*; *tenedor* ca derivat din *tener* și *tiradores* (*tirantes*) ca derivat din *tirar*, adică va stabili relații pe care foarte puțini indivizi dintre cei care vorbesc spaniola ca limbă maternă le-ar stabili, de obicei.

În concluzie, trebuie să remarcăm că, deși există un simț mai mult sau mai puțin

general al valorii metaforice a unui semn, acesta nu coincide în fiecare caz cu realitatea istorică, adică sentimentul actual al metaforei adeseori nu coincide cu istoria metaforei înseși, cu *etimologia* sa: acesta este un indiciu al discrepantei, al dezacordului între sincronie și diacronie, de care vorbește Saussure. De exemplu, o scurtă anchetă a demonstrat că puțini vorbitori înțeleg semnificatul lui „azote” ca semnificat primar al lui *flagelo*, și semnificatul „calamidad” drept secundar și metaforic. În general, în cazul în care nu se înțelege exact contrariul, ignorăm cel puțin semnificatul „propriu”, cunoscându-l doar pe cel figurat care ne vine mai întâi în minte. Tot astfel, orice dicționar va prezenta ca prim semnificat – ca semnificat „propriu” – al lui *cuerda*, cel de „cuerda de atar” și ca semnificat secundar, adică derivat și metaforic, cel de „cuerda de instrumento musical”, dat fiind că aceasta este realitatea lexicologică actuală și simțul general al vorbitorilor. Totuși, din punct de vedere istoric adevărul e altul, total opus: gr. *χορδή* a însemnat mai întâi „intestino” (cf. sp. *cordilla*, care, în consecință, nu derivă de la *cuerda*, cum se afirmă în *Dicționarul Academiei*, ci direct de la lat. *chorda*, preluat din greacă cu semnificatul primitiv) și apoi, din rațiuni evidente, „coardă de instrument muzical”, în timp ce semnificatul „funie” e o metaforă mult mai târzie din latina vulgară. Iar *fruto*, în sensul de „produs al măiestriei, al ingeniozității, al unei munci sau al unei ocupații etc.”, cel puțin din punctul de vedere al limbii latine, nu este un semnificat metaforic derivat din cel de „fruct al unei plante”, dat fiind că semnificatul său primitiv a fost tocmai primul: în latină substantivele în *-tus* de declinarea a 4-a erau abstracte, prin urmare *fructus* semnifica în primul rând „produs în general” (în plus, era vorba de un derivat al verbului *fruor* „a se bucura de”) și numai după aceea „fruct al unei plante”: s-a trecut, deci, de la abstract la concret și nu invers, cum s-ar părea la prima vedere.

Tot astfel, nu coincid în fiecare caz cu realitatea istorică relațiile pe care simțul lingvistic le stabilește între semnele sistemului, multe dintre ele înțelegându-se adesea ca fiind derivate din altele, cu care din punct de vedere istoric nu au nimic de a face și, prin urmare, ca fiind dotate cu valoare descriptivă sau metaforică ce nu le-ar corespunde din punct de vedere etimologic.

E bine cunoscut cazul gr. *Ἀφροδίτη*, Afrodita⁵, care derivă istoric din fenicianul *Astoreth*, dar care a fost interpretat în greacă în relație cu *ἄρος* „spumă” și *δέατο* „apărea” și, în consecință, cu faimosul mit al zeiței născute din spuma mării (problema preexistenței mitului sau al derivării sale din falsa etimologie nu poate fi considerată pe deplin soluționată). Tot astfel, în spaniolă numele de *Santa Lucia* s-a relaționat cu *luz* [lumină] (atribuindu-i-se apoi acestei sfinte ocrotirea vederii), iar it. *maritozzi* s-a relaționat cu *marito* „soț” și cu *maritare* „a se căsători”, din care considerent aceste gogoși [brioșe] au devenit tradiționale la banchetele de nuntă. Gr. *βασιλικόν* „busuioc” a fost asociat cu gr. *βασιλίσκος* (la fel în dialectele italiene și cele franceze), iar de aici au apărut mituri referitoare la planta și la animalul fabulos. În mod analog, fr. *aspic*

⁵ Pentru majoritatea exemplelor din acest paragraf, ca și din § 13, vezi V. Pisani, *L'etimologia*, Milano, 1947; V. Bertoldi, *La parola quale mezzo d'espressione*, Napoli, 1946, și *Il linguaggio umano nella sua essenza universale e nella storicità dei suoi aspetti*, Napoli, 1949.

înseamnă „levănțică” și „șarpe veninos”, prin încrucișarea între lat. *spica* și gr. *σπίς*; descoperim astfel mitul respectiv care asociază planta cu reptila. Iar în română continuarea lat. *hordeulum* a ajuns la identitate fonetică cu *urcior* (derivat a lui *oală*), fapt pentru care a apărut superstiția că a sparge un ulcior produce urcior la ochi. Printr-un fel de compensație în viața spirituală, nu numai miturile fac să apară cuvinte, ci și cuvintele contribuie la apariția miturilor; adică unor momente unice de intuiție poetică pot să le corespundă adesea două creații metaforice distincte: mitul și simbolul lingvistic.

Alte exemple interesante sub acest aspect sunt cele din gr. *γλυκόρριζα*, literal „cu rădăcini dulci” (*ρίζαι γλυκείαι*), care a dobândit în latină forma de *liquoritia*, fiind raportat la *liquor*, datorită uzului medicinal al plantei (iar de la cuvântul latin derivă în dialectele italiene, prin contaminări semantice succesive, *guarizia*, raportat la *guarire*, „a se vindeca, a se însănătoși”; *regolezia*, raportându-se la *regolare*, cf. sp. *regaliz*, *regaliza*, *regalicia*; *sug ed Lucrezia*, literal „jugo de Lucrecia”, cf. lat. med. *succoricia*); lat. *iterare*, „a reîncepe, a renova, a repeta”, derivat de la *iterum* „din nou”, raportat apoi la *iter* „drum”, de unde fr. vechi *errer* „a rătăci, a hoinări”, semnificat ce se conservă în formele *chevalier errant*, *juiferrant*, ultimul a trecut și în spaniolă *judío errante*. Lat. *securis* „topor, secure” părea derivat de la *secare* „a tăia”, în timp ce, foarte probabil, e vorba de un cuvânt de origine semitică; *laudanum* „laudanum”, interpretat în dialectele franceze ca *lait d'anon*, literal „lapte de măgar”; fr. *veilleuse* „brândușă”, termen de origine celtică, dar asociat apoi cu *veiller* „a veghea” și cu *veilles* „vegheii de toamnă”; it. *girasole*, interpretat în engleză ca *Jerusalem*; it. *pomi dei mori* „merele arabilor” (*mala aethiopica*), expresie interpretată în franceză, apoi în engleză și germană, ca *pommes d'amour*, *love apples*, *Liebesäpfel*; *malenconía* și *nigromancia*, care își datorează forma faptului că respectivele cuvinte grecești „bilă [fiere] neagră” *μελαγχολία* și *νεκρομαντεία* „evocare a morților” au fost asociate cu *râu* și cu magia *neagră*; *palafren* [cal de paradă], care derivă din celticul latinizat *paraveredus*, forma sa actuală însă se datorează unei asociații cu *freno* [zăbală, frână]. Lista ar putea fi continuată cu o serie întreagă de *etimologii populare*, din punct de vedere tehnic „arbitrare” și „false”, dar extrem de semnificative din punctul de vedere al asociațiilor pe care simțul limbii le stabilește între simboluri și din punctul de vedere al imaginilor care apar exprimate în simboluri și, deci, al mecanismului creației metaforice în limbaj. Pot fi amintite în acest sens etimologiile ingenue ale anticilor, începând cu *Rigveda*, unde numele zeului *Agni* se asociază cu rădăcina *aj-* „a răpi” („pentru că răpește averea dușmanilor”) sau *Odiseea*, unde numele eroului *Ἄδυσσεύς* se relaționează cu *Ἔδυσσάμενος* „cel care a suferit”, până la cele ale Sfântului Isidor din Sevilla, conform căruia *camisas* [cămăși] se numesc *quia in eis in camis dormimus*, pentru că dormim în ele în pat.

11. Dar aceste *etimologii populare*, aceste asociații „arbitrare” sunt oare simple „greșeli” în cadrul pretinsei „evoluții normale” a limbii, sunt ele „fenomene patologice” pe care lingvistul trebuie doar să le constate ca atare, restabilind în fiecare

caz „realitatea istorică”? Poate lingvistica să se limiteze la istoria exterioară și formală a cuvintelor, ignorând simțul lingvistic, conștiința semantică a vorbitorilor, relațiile capricioase și multiforme care se stabilesc între simboluri în actele concrete de vorbire? Ar putea să facă acest lucru numai dacă limbajul ar fi un fenomen al naturii, independent de ființele umane care îl creează și îl re-creează continuu. De fapt, așa s-a procedat într-o perioadă în care se credea că lingvistica poate să-și afle locul printre științele naturale, iar limbajul era considerat ca un organism cu viață proprie, guvernat de legi proprii. Dar nu se mai poate face același lucru astăzi, când știm că limbajul nu are existență autonomă și că este „gubernat” de către indivizii vorbitori – în conformitate cu niște norme extrem de complexe –, de toți indivizii unei comunității și de fiecare dintre ei, în fiecare act lingvistic concret. A face o istorie pur fonetică (formală) a cuvintelor e imposibil, deoarece cuvântul nu este numai „formă” (sunet), ci unitate a formei și conținutului (sunet și semnificat), iar forma însăși se explică prin semnificat (ca în cazul lui *nigromancia*), așa cum semnificatul poate fi explicat prin formă (ca în cazul lui *iterare* „a călători”). Într-adevăr, etimologia actuală care își propune să fie istorie concretă și completă a cuvintelor, atât a formei cât și a conținutului lor, istorie a asociațiilor pe care acestea le-au evocat sau le evocă în conștiința vorbitorilor, deja nu mai neglijează ceea ce numim „simț lingvistic” – adică influența simbolurilor asupra spiritului indivizilor creatori de limbaj –, eventualele viziuni metaforice care guvernează crearea și re-crearea simbolurilor, faptele de cultură care sunt miturile asociate cuvintelor. Evident, etimologia tehnico-obiectivă – care consideră cuvintele ca entități izolate și autonome – și etimologia concretă – care ia în considerare cuvintele în relația lor cu lucrurile și în relațiile lor organice reciproce, precum și (ceea ce ne interesează pe noi aici) în relație cu simțul lingvistic și cu valoarea expresivă atribuite de vorbitori – sunt două lucruri diferite. Așa, de exemplu, a afirma că fr. *pommes d'amour* (trad. apoi în egleză și germană cu *love apples* și *Liebesäpfel*) derivă din ital. *pomi dei mori* nu este deloc greșit din punct de vedere pur exterior, dar nu ne spune nimic referitor la asociațiile pe care expresia le provoacă în conștiința vorbitorilor francezi și nici nu explică în mod satisfăcător forma sa. Tot astfel, din punctul de vedere al etimologiei actuale este insuficient a afirma că *veilleuse* provine din celtică, pentru că istoria semantică (și formală) a acestui cuvânt, doar la origine celtică, a fost schimbată într-un anumit moment prin asociația cu *veiller*, așa cum istoria lui *securis* a deviat prin asociația cu *secare*, iar cea a lui *iterare* prin asociație cu *iter*.

Asistăm, în acest sens, la o reevaluare a „etimologiei populare”, care nu e deloc un fenomen aberant, dat fiind că poate să ne ofere indicii prețioase cu privire la viziunile metaforice care au însoțit și au determinat creația semnelor și care continuă să li se asocieze acestora în vorbire. De aceea, dacă Sf. Isidor nu are deloc dreptate derivând *camisa* din *cama*, poate nu greșește atât de mult atunci când asociază *arapennis* (formă specific hispanică a celticului *arepennis*) – de unde provine sp. vechi *arapende* –, cu verbul *arare*: e posibil ca tocmai asociația cu *arar* să fi contribuit la modificarea formei cuvântului. Iar *Dicționarul Academiei*, dacă nu are dreptate din

punct de vedere istoric, are dreptate din punctul de vedere al simțului lingvistic actual, relaționând *cordilla* cu *cuerta*, recunoscând un singur cuvânt *errante* în loc de două (unul derivat din *errar*, altul din *errant*, part. prez. al fr. vechi *errer* < *iterare*).

Nici măcar în descrierea lexicologică sincronică a cuvintelor nu ar trebui să ne limităm la indicarea sensurilor variate, a utilizării diferite a semnelor luate independent sau combinate, neglijând asociațiile subiective sau deja „convenționale” pe care ele le suscită în mintea vorbitorilor. Dacă vrem să pătrundem în realitatea vie a limbajului, va trebui să menționăm, de exemplu, că engl. *bat* este un semn pur denominativ, „fără familie”, că nu dă naștere la nici una dintre asociațiile și imaginile proprii, de exemplu a „traducerii” sale în fr. *chauve-souris*, ceea ce e valabil numai până la un anumit punct, deoarece din punct de vedere descriptiv sugerează mult mai mult. Tot așa, *Dicționarul Academiei* va avea dreptate, dat fiind criteriul său normativ, atunci când explică *emérito* ca adjectiv care se aplică „persoanei care s-a retras dintr-o slujbă sau de la o funcție oarecare și beneficiază de o sumă de bani pentru bunele sale servicii”, dar realitatea limbii este alta: majoritatea vorbitorilor asociază cuvântul cu *mérito* și îl interpretează ca „merituos, remarcabil, ilustru”. Oare mulți vorbitori spanioli știu astăzi ce înseamnă (sau „trebuie” să însemne) ceea ce s-a indicat prin „se spune mai ales de soldatul care și-a satisfăcut serviciul militar în Roma antică și beneficia de recompensa corespunzătoare meritelor sale”? Că nu este așa ne-o demonstrează același *Dicționar* al Academiei, făcând, implicit, aceeași asociație cu *mérito* („... recompensă datorată meritelor sale”), pe care cuvântul latin *emeritus* nu îl implică, dat fiind că deriva din verbul *merere* sau *mereri*, cu sensul absolut de „a servi în armată”, însemnând, în consecință, numai și exclusiv „cel care a terminat serviciul, care se află în afara serviciului activ”, ceva de tipul „pensionar”; soldatul putea să beneficieze sau nu de o recompensă, dar acest lucru nu era indicat de termenul *emeritus*.

Toate acestea ne demonstrează că în limbaj – în afară de relațiile semnificative, morfologice, sintactice și cele datorate derivării și compunerii efective și normale – există relații particulare între cuvinte, datorate asociațiilor subiective și metaforice care se stabilesc sporadic sau în mod constant între intuițiile respective sau între aceleași simboluri din rațiuni formale.

12. Să vedem acum care sunt temeiurile creației metaforice în limbaj? Sau, mai bine zis, dacă pot fi investigate motivele intime ale creației lingvistice? Evident că nu, deoarece creația, invenția este inerentă limbajului prin definiție. Nu pot fi prezentate rațiunile impulsurilor capricioase și de nebănuit ale imaginației umane creatoare. Ceea ce poate fi menționat sunt motivele acceptabilității mai mari sau mai mici a unei invenții într-o anumită comunitate. Acestea sunt, în primul rând, prestigiul creatorului și expresivitatea semnului inventat; rațiuni culturale mai generale, precum și substituirea unei culturi prin alta sau progresul cultural continuu, apariția continuă în orizontul conștiințelor lingvistice a unor obiecte și idei noi care reclamă cunoaștere și clasificare.

Există însă și motive mai specifice. În primul rând, „sistemul” limbii care „reclamă” substituirea unui semn deoarece acesta a devenit total inexpresiv sau din

considerentul de a evita confuzii deranjante. Așa se întâmplă, de exemplu, în faimoasele cazuri investigate de J. Gilliéron, al lat. *apes*, „albină”, substituit prin derivate, împrumuturi interdialectale sau metafore (*mouche-à-miel*), în dialectele franceze în care evoluția fonetică normală a redus termenul la o singură vocală lipsită de expresivitate (*é*) sau al lui *gallus*, substituit prin imaginea lui *bigey* (*vicair* „preot”) într-un dialect din Franța în care, prin evoluție fonetică normală, s-a ajuns să se confunde cu continuarea lui *cattus* (*gat-gat*). Firește, rațiunile prezentate mai sus nu au determinat *invențiile* înseși, ci numai acceptarea lor, deoarece, cu toată certitudinea, înainte ca substituirile să se fi produs trebuie să fi existat deja imaginea albinii văzută ca o *mouche-à-miel* „muscă de miere” și a cocoșului printre găini văzut ca un *vicair*, ca un „preot” printre enoriașe.

Alt temei ce determină substituirea unor semne și care, în consecință, contribuie sau nu la difuzarea (acceptarea) creațiilor metaforice este așa-numitul „tabu lingvistic”, adică fenomenul prin care anumite cuvinte asociate unor superstiții sau credințe sunt evitate, fiind substituite prin împrumuturi, eufemisme, perifraze, metafore, antifrază etc. Recent, W. Havers a reexaminat acest fenomen într-un studiu ce oferă mult mai mult decât promite titlul său, pentru că nu este doar o simplă bibliografie⁶. Printre altele, Havers menționează și enumeră acele *denotata* supuse de obicei tabuului lingvistic: în primul rând, o serie întregă de animale (ursul, lupul, șarpele, șoarecele, vulpoiul, broasca, nevăstuica, iepurele, capra, albina); anumite părți ale corpului, cum ar fi mâna, în special mâna stângă; anumite fenomene cum e focul, apoi soarele și luna, bolile și defectele fizice, moartea, zeii și demonii. Tabuul lingvistic se datorează, în esență, credinței (foarte înrădăcinate în societățile primitive, dar atestate și în societățile dezvoltate) într-o anumită „magie a cuvintelor”, a identificării numelui cu lucrul denumit: se consideră că a numi un lucru prin termenul său propriu care îi corespunde poate fi periculos, pentru că numele lucrului atrage după sine lucrul însuși (bine cunoscuta locuțiune latină *lupus in fabula* înseamnă tocmai aceasta: numind lupul, el apare), fiind preferabil, prin urmare, să se întrebuințeze cuvinte sau expresii mai puțin specifice care numesc „fără să numească”.

După cum am menționat, există multe moduri de a substitui cuvintele pe care dorim să le evităm: alterația fonetică (cf. it. *Gribbio!* pentru *Cristo!*, *perdinci* pentru *per Dio*; engl. *gog* pentru *God*; fr. *morbleu* pentru *mort Dieu* și *parbleu*, *ventrebleu*; magh. *iskola* [literal. „școală”] pentru *Isten* [Dumnezeu]); antifraza (*bendito* în loc de *maldito*); antonomasia (în loc de *Dios* se va spune *el altísimo* sau *el todopoderoso*; în loc de *diablo*: *el maligno*, *el tentador*, *el impuro*, cf. rom. *necuratul*; tocmai acesta din urmă fiind semnificatul propriu al cuvântului grecesc care traducea o imagine analoagă evreiască și care a trecut apoi, prin lat. *diabolus*, în limbile romanice. Tot așa, în poemele homerice lui *Zeus* i se spune *πατήρ* „tatăl” sau *νεφεληγερέτα* „cel care adună norii”); împrumutul interidiomatic sau interdialectal (pentru lat. *laevus* în spaniolă există un împrumut din bască: *izquierdo*; în latină, *lupus* e o formă dialectală

⁶ W. Havers, *Neure Literatur zum Sprachtabu*, Viena, 1946.

sabină în loc de cea normală **lucus*, tot așa și ital. *lupo* are aspect fonetic dialectal, în loc de cel normal **lopo*, ca în fr. *loup*, în loc de *leu*, care se conservă numai într-o formulă folosită într-un joc de copii: *à la queue leu leu* etc. Una dintre substituirile cele mai frecvente e cea care folosește imagini sau metafore (antonomasia și antifraza ar cădea deja într-un fel sub incidența acestui concept). Așa, de exemplu⁷, termenul propriu indo-european pentru a desemna „ursul” (a cărui continuare îl reprezintă lat. *ursus*, gr. *ορκτος*, sanscr. *rksah*, avest. *arso*, arm. *arj*, irl. *art*, alb. *ari*) a dispărut într-o serie întreagă de idiomuri indo-europene și tocmai din limbile care s-au răspândit în zone unde animalul se întâlnește frecvent (slavă, baltică, germanică): pentru slavi ursul este „cel care mănâncă miere” (rus. *medved*!; aceeași imagine se întâlnește, alături de termenul propriu, deja în vedica *madhuvad-*, ceea ce demonstrează faptul că creația metaforică propriu-zisă preexistă „necesității” de substituie; o imagine analoagă este și gal. *melfochyn*, literal „porc de miere”), pentru baltici, „cel care linge” (lit., let. *lakis*); pentru germani, „brunul” (germ. vechi *bero*, germ. *Bär*, engl. *bear*, sued. *björn*, dan. *bjorn*). Fenomenul, de altfel, apare și în limbi neindo-europene vorbite în zonele septentrionale ale Europei: estonienii, finlandezii, laponii numesc ursul prin imagini care semnifică „gloria pădurii”, „bătrânul”, „cel cu plete”, „labă lată”, „cel care mănâncă furnici albe” etc. Tot astfel, un alt animal supus frecvent tabuului lingvistic, *șarpele*, este numit în mai multe limbi indo-europene prin cuvinte care etimologic înseamnă „cel ce se târăște” (sanscr. *sarpah*, lat. *serpens*, gr. *έρπετόν*, alb. *gjarper*), „terestrul” (paleosl. *zmija*), „cel verde” (lit. *zaltys*).

Un exemplu și mai celebru este cel al *nevăstuicii*⁸: termenul respectiv latin, *mustela* (fr. vechi *mousteile*, cat. *mustela*, prov. *mustelo*), a dispărut din majoritatea dialectelor romanice sau se întâlnește numai sporadic, în zone foarte limitate (leon. *mostolilla*, vizc. *musterle*, gal. *mustela*), fiind substituit printr-o serie întreagă de nume metaforice, diminutive și cuvinte afective, care revelă dorința vorbitorilor de a-și atrage simpatia animalului. *Mustela* (nevăstuica) este astăzi, conform unor dialecte, cea „drăguță” sau „frumoasă” (fr. *belette*, pimon. lomb. *bellola*, *benula*, ven. *belita*, cors. *bellula*, sic. *beddula* și în dialectele spaniole: *bilidilla*, *bonuca*, *monuca*, *buniesta*, *muniesta*) sau o „doamnă”, „domnișoară” sau „soțioară” (it. *donnola*, port. *doninha*, rom. *nevăstuică*, gal. *donocina*, *donicela*, ast. *donecilla*); este o „doamnă frumoasă” (piren. *danabere*) sau „cumătră” (cast. *comadreja*, tolos. *kumairelo*, camp. abr. *cummatrella*, *cummarella*, rom. *cumătriță*) sau „noră” (port. dial. *norinha*); este „doamnă sau stăpână a zidurilor” (gal. *dona das paredes*, sard. *dona de muru*) sau „[cea care are culoare de] pâine și brânză” (arag. nav. *paniquesa*, cu variante sau diminutive în alte zone ale Spaniei; ancon. *panakasu*, *panaccacia*). Și de data aceasta fenomenul este interidiomatic, dat fiind că se întâlnește și în alte limbi neromanice vorbite în Europa: pentru germani nevăstuica este o „tânără domnișoară” (*Jüngferchen*) sau o „nemțoaică

⁷ Cf. A. Meillet, *Quelques hypothèses sur des interdictions de vocabulaire dans les langues indo-européens*, în idem, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, ediție nouă, Paris, 1948, p. 281-291.

⁸ Cf. R. Menéndez Pidal, *Origenes del español*, ediția a III-a, Madrid, 1950, p. 396-405.

frumoasă” (*Schöntierlein*); pentru englezi este o zână (*fairyl*); pentru maghiari o „domniță” sau „soțioară” (*menyet*), iar pentru basci „pâine și brânză” (*oguiasztai*).

Tabuul lingvistic reprezintă însă doar un aspect al fenomenului mai amplu numit *interdicția vocabularului*, care se datorează nu numai unor superstiții sau credințe, ci și unor rațiuni de natură emotivă sau socială, unor rațiuni de educație, politețe, bune maniere, decentă, amabilitate etc. Se evită, de obicei, expresii și cuvinte care sunt considerate prea dure, nepoliticoase sau indecente.

Astfel, ni se pare prea aspru, dacă este vorba mai ales de o rudă de a noastră sau dacă vorbim în prezența unor rude ale defunctului, să spunem că cineva *a murit*: vom spune că *a dispărut* sau că *s-a prăpădit*, *și-a dat sufletul/duhul* sau *s-a dus cu Dumnezeu*; iar în loc de *mort* vom spune *dispărutul* sau *răposatul* sau *defunctul* sau *nefericitul* (cf. it. *mio padre poveretto*, *il mio povero padre*, *mia madre buon'anima*). Chiar atunci când ne este absolut indiferent, fiind vorba chiar de un dușman, preferăm să evităm cuvântul *moarte*: vom spune că *s-a dus la dracu'*, sau că *a dat ortul popii* sau vom folosi alte expresii metaforice (de exemplu, în italiană *rimetterci la pelle*, *rimetterci le ghette*, *lasciari le penne*; în franceză *casser la pipe*, *fermer son parapluie*, *manger les pissenlits par la racine*; în română *a da ortul popii*). Sunt evitate, mai ales, în prezența celui bolnav, dar și în alte circumstanțe, numele anumitor maladii grave: cf. sp. *mal caduco*, *mal de corazon* „epilepsie”, *mal de la rosa* „pelagră”, *mal frances* „sifilis”; it. *mal caduco* „epilepsie”, *malvagia malattia* „sifilis”, *consunzione* „tuberculoză”. Tot astfel, se evită numele anumitor părți ale corpului considerate a fi indecente, în special organele genitale, cuvintele care se referă la anumite acte fiziologice și în particular la actul sexual sau care se referă la aberații sexuale cum ar fi homosexualitatea, substituindu-se fie prin termeni științifici, fie – în limbajul curent – prin eufemisme de obicei metaforice care, de altfel, foarte repede devin proprii și, în consecință, vulgare, fiind substituite la rândul lor prin eufemisme noi. Pentru a desemna organele genitale, bunăoară, se folosesc imagini, în general nume de fructe, legume, animale, instrumente muzicale și alte obiecte a căror formă amintește într-un mod oarecare forma acestor organe: „limbajul de alcov” este, în acest sens, un domeniu de creație metaforică continuă. Pentru a desemna actul sexual se folosesc eufemisme (*a dormi*, *a se culca*, *a fi împreună* etc.) sau verbe substitutive care indică acte formal asemănătoare sau mișcări ritmice (în italiană verbul propriu înseamnă din punct de vedere etimologic „a închide / a încuia cu cheia”, iar un eufemism care a devenit vulgar înseamnă, tocmai „a freca”, cf. magh. *kefélni*, cu sensul de „a avea [a poseda]”; în română un eufemism vulgar înseamnă literal „a regula”. Tot datorită uzului eufemistic, semnificatul fr. *baiser* „a săruta”, curent în epoca clasică, a decăzut rapid, astăzi fiind în general vulgar: în timp ce continuă să se folosească fără inconveniente substantivul (*un*) *baiser*, verbul nu mai poate fi folosit deja în vorbirea decentă, exceptând unele contexte foarte clare, iar pentru a spune „a săruta” se zice de obicei *embrasser* „a îmbrățișa” (până și *embrasser sur la bouche*, *sur la joue*).

Tot astfel, sunt evitați sau substituiți termenii proprii care se referă la o

deplorabilă profesie feminină (ca să fim mai expliciti, aceea a femeilor care, conform *Dicționarului Academiei*, „câștigă cu corpul lor, dedicându-se în mod josnic viciului senzualității”), precum și la locurile unde se practică această meserie. În franceză femininul corespunzător lui *gars, garcon (garce)* a dobândit tocmai acest semnificat și a trebuit să fie substituit, în sensul de „fată” prin *fille*; dar acest termen, la rândul său, se dovedește indecent (cf. sp. *manceba* și derivatele sau semnificatele metaforice de la *niña, chica*; it. *quelle ragazze*), încât astăzi pentru a spune „fată” se zice în exclusivitate *jeune fille*; chiar și pentru „fiică” termenul se substituie prin altele (*enfant, petite, fillette*), dacă contextul se dovedește echivoc. În italiană *orizzontale* este o metaforă curentă, iar *peripatetica* în acest caz se referă numai la obiceiul de „a se plimba” și nu are nimic de a face cu filozofia aristotelică (se folosește de asemenea *passeggiatrice*, „cea care se plimbă”; cf. o imagine analoagă într-un cuvânt din argoul pungașilor din Buenos Aires și Montevideo, care derivă din verbul italian *girare* „a se roti, a se răsuci”). În latină se folosea *lupa* „lupoaică [femeie stricată]” (o aluzie ireverențioasă în acest sens se întâlnește la Titus Livius cu privire la Acca Larentia), cu cunoscutul său derivat care nu făcea referire la un „bârlog de lupoalice”.

13. Aceste motive, precum și altele, facilitează, firește, difuzarea creației metaforice, dar, după cum s-a semnalat, nu pot explica în nici un caz creația însăși, care este o activitate liberă a imaginației. Nici măcar difuzarea unei imagini nu este supusă unei legi de necesitate. Într-adevăr, în cadrul creațiilor metaforice folosite de obicei în prezent, se poate stabili o gradație care merge de la cazurile în care se manifestă o anumită exigență a sistemului, cum sunt cele deja menționate, până la simpla glumă, imaginea hazlie⁹ care este acceptată de un număr din ce în ce mai mare de indivizi, datorită în exclusivitate expresivității sale intrinseci. Tot o glumă bazată pe analogia fonetică, un joc de cuvinte au fost la originea lor cuvintele fr. dial. *herbe sainte* pentru *absinthe* „străin”, precum și it. dial. *siora-mandula* literal „doamna Alexandra”, *mala-lissandra* pentru *salamandra*. O imagine hazlie se intuiește în **excappare* „a ieși de sub mantie”, de unde derivă sp. *escapar*, fr. *echapper*, it. *scappare*, rom. *a scăpa*. O altă imagine hazlie a fost în latina populară *testa* „oală, vas” (cf. sp. *tiesto*), pentru *caput* „cap”¹⁰. Dar această glumă a avut o asemenea răspândire încât a ajuns să substituie în franceză și italiană termenul propriu (în fr. *chef* < *caput* înseamnă astăzi aproape în exclusivitate *șef* și în italiană *capo* cu sens „propriu” are un uz limitat); dar *tête* și *testa* au devenit la rândul lor termeni proprii și denotativi, adică inexpressivi,

⁹ Cf. K. Jaberg, *Spiel und Scherz in der Sprache*, Tübingen, 1930.

¹⁰ Nu e necesar să presupunem că imaginea ar fi apărut mai întâi în mediul olarilor, dat fiind că nu numai olarul folosește o imagine cum ar fi aceea de „oală” pentru *cap*. Nu încapem înădială că multe imagini au întâlnit în anumite comunități sociale sau sfere profesionale „condiții optime” pentru apariția și difuzarea lor, dar, în general, ni se pare că se exagerează puțin prin tendința de a căuta originea unei întregi serii de creații metaforice în „limbajele speciale”, care nu sunt întotdeauna „mai metaforice” decât vorbirea curentă. E necesar, de asemenea, să remarcăm că, în ceea ce privește aspectul teoretic al acestei probleme, a găsi originea unei metafore în „limbajele speciale” sau în limbajul infantil nu înseamnă, după cum se crede adesea, a soluționa problema creației lingvistice, care, în plus, nu este o problemă, ci un fapt.

fiind substituiți prin imagini noi (fr. *bille*, *bobine*, *pelote*, *poire*, *noisette*, *citron*, *citrouille*; it. *zucca* „dovleac”; cf. sp. *pelota*, *cafetera*, *chimenea*, *melón*, *calabaza*, *pepino*, *pera*, riopl. *mate*; engl. *nut*, *cocoanut*, *onion*, *pumkin*; germ. *Kopf*, astăzi „cap”, la origine „cupă, pahar”). Același lucru se poate spune despre lat. *follis* „foale, burduf, coș”, care și-a păstrat semnificatul propriu în spaniolă și în română (sp. *fuella*, rom. *foi*), în franceză (*fou*) și în italiană (*folle*) a ajuns să însemne „nebun”, la început însemnând „cu capul gol ca o bășică”.

La un nivel mult mai profund se intuiesc infinite creații metaforice în funcție de aceeași distincție, clasificare și denumire inițială a ceea ce e cunoscut, a ceea ce se prezintă ca realitate în intuiția omului – creator al lumii sale specifice și al limbajului său (activitate care se situează ca punte mediatoare între conștiință și lume). Omul cunoaște și desemnează metaforic fenomene și aspecte ale naturii, plante și animale, produsele și activitățile sale proprii, instrumentele pe care le fabrică pentru munca sa. Un „lanț de stânci crestate” pare să aibă dinți ca un fereastrău al tâmplarului; e văzut în consecință ca un *ferestrau* și așa se și numește (port. *serra*; macedo-rom. *șară*), iar anumite fântâni sunt *ochiuri de apă*. *Lingura* este o „cochilie” (lat. *cochlear* < *cochlea* „cochilie, melc”), iar *burghiul* penetrează lemnul precum un rât de porc pământul (span. *barrena*, prov. *verrina* și cat. *barrina* provin de la lat. *verrinus*, de la *verres* „vier”). Aceeași origine o au și fr. *verrou*, prov. *verrolh*, sp. dial. *verrojo*; cf., în plus, it. *succhiello* „burghiu” < *suculus*, derivat din *sus* „porc”); iar „piesa care ajustează filetul cu șurub” și o anumită parte a roții este o *purcea* (*piuliță*). Grapa [boroana] avea pentru romani dinți de lup (lat. *hirpex* „boroană” < sabin. *hirpus* „lup”), iar *inocula* în uzul său rural primitiv a însemnat „a altoi în *ochii* unei plante”. Bertoldi enumeră și examinează în studiile sale o serie de creații metaforice care se referă la faună, floră, corpul uman etc. Astfel, pentru a reveni la un exemplu cunoscut și mai bine studiat, liliacul, care pentru spanioli este un „șoarece orb” *murciélago* (lat. *mus caecus*), în unele dialecte din Franța și Italia este un „șoarece chel” (*chauve-souris*) sau un „șoarece zburător” (*souris-volante*), un „sobolan cu pene” (*ratapenada*) sau este un „șoarece-pasăre” (*topucello*); „jumătate-șoarece” (*mezzosorcio*), „jumătate pasăre” (*mezzouccello*), „rândunică nocturnă” (*rondinella di notte*), „pasăre nebună” (*cell-matt*), „pasăre de noapte rea” (*uccello di malanotte*), un „spirit” sau „duendecillo” (*spiritello*, nume în care imaginea – cf. gr. *ψυχή* „suflet, spirit” și „fluture” – se bazează de asemenea pe analogia fonică cu *pipistrello*, *vipistrello*... < *vespertilio*), o „pasăre de rău augur” (*osel del malauguri*) sau „pasăre a demonului” (*auciel du demone*). Vrabia este pentru francezi un „sihastru, pustnic” (*moineau*), așa cum pentru cei din Rio de la Plata o altă pasăre, prin forma pe care o dă cuibului ei, este un *hornero* [pasărea-olar].

Grecii, mari creatori de metafore, vedeau într-o plantă o „barbă de ied” (*τραγοπώγων*, lat. *barba hirci*), în altele, o „limbă de bou” (*βουγλώσσον*, lat. *lingua bovis*), o „coadă de cal” (*πιουρις*, lat. *cauda caballi*). Asociau mușcata cu „cocorul” (*κεράνιον* „cocor”), piciorul-cocoșului cu „broasca” (*βατράχιον* < *βάτραχος*

„broască”, lat. *ranunculus*) și rostopasca cu „rândunica” (gr. *χελιδόνιον* < *χελιδών*, „rândunică”, lat. *hirundinina*). Vedeau crizantema ca „floare de aur” (*χρυσάνθεμον*), iar în gladiolă vedeau săgeți (*ζιφίον*, lat. *gladiolus*; cf. sp. *espadana*) și în nu-mă-uita „urechi de șoarece” (*μωσσοτίς*, lat. *muris auricula*). Aproape toate aceste plante sunt denumite în latină, apoi în dialectele și în limbile romanice cu nume ce conțin imagini identice sau analoge: de multe ori este vorba de simple traduceri, de „calcuri lingvistice”, dar în unele cazuri s-ar putea vorbi și de intuiții analoge exprimate în termeni analogi.

Fructele de mărăcine seamănă cu niște „cățeluși” și așa se și numesc (fr. *chien*, *cagnot*, abr. *catille*, sp. *cadillo*; cf. rom. *căței de usturoi*); amenții salciei seamănă cu niște „mâțișori” (fr. *chats*, *catouns*, *mignons*; it. dial. *gatoli*, *gattun*; rom. *mâțișori*; cf. sp. dial. *gatillos* „flori de salcâm”); florile de mac sunt ca niște „cocoși” cu creastă roșie (fr. *coquelicot*), iar pentru faptul că fac din ele copiii păpuși sunt „păpuși” sau „nevăstuici” sau „călugărițe” (engl. *poppy*; it. dial. *popa*, *popina*, *popola*, *femenota*, *tosata*, *siora* și alte imagini analoge: *fantina*, *marioneta*, *madonina* etc. ; fr. *moine*, croată *fratar*); din același motiv până și pentru armeni macul este o „soțioară” (*harsnouk*).

Noi cu toții avem la picioare, care sunt „jamboane” (lat. *perna* „jambon, șuncă”), niște oase ce sunt „fluiere” (*tibias*); la umeri avem „clavicule”; în gât un „bob de strugure” (*uvula*) și în exterior un măr (*al lui Adam*); mușchii noștri sunt „șoricei” (lat. *musculus*, de la *mus* „șoarece”; aceeași imagine în gr. *μυς*, rusă *mysca*, arm. *mukn*, lit. *peles* și limitat la mușchiul degetului mare, germ. *Maus*), iar în ochi avem pupile care, datorită imaginilor atât de mici pe care le vedem reflectate în ele, sunt „păpușele” sau *fetițe ale ochilor*, iar pentru anumiți italieni sunt „îngeri” sau „madone” (sard. *andezelu*, istr. *madunena*, calabr. *madonedda*, „pupilă”). Această din urmă imagine se întâlnește în multe limbi și dialecte, unele dintre ele fără nici o relație posibilă cu restul¹¹, drept care ar fi foarte dificil să ne gândim la difuzarea unei creații unice dintr-un centru unic: trebuie să admitem că mai mulți indivizi, în diferite părți ale lumii, au avut intuiții aproape identice și că le-au exprimat, fiecare în limba sa, cu metafore analoge. Într-adevăr, gr. *κόρη* „pupilă” însemna propriu-zis „figură de ceară, păpușică, fetiță”, tot așa și lat. *pupilla* („păpușă, fetiță”, deriv. de la *pupula*, *pupa*), iar imaginea se întâlnește nu numai în greaca modernă (*vivvi*) și în limbile romanice (sp. *niña del ojo*, port. *menina do olho*, veneț. *putina*, *putina de l'oco*, lac. *puparella*, nap. *nennella*, lucan. *signaturella*, lad. *popa*, rom. *fetița ochiului*), ci și în bască (*nini*, *ninika*), în arabă (*sabî* „copil, pupilă”), în araba din Maroc (*nini*, *nunu*, *mimi*), în berberă (*mummu*), în germană (*Kinderlein*); în slovenă (*puncica*), în polonă (*panenka*, liter. „domnișoară”) și în alte limbi slave; în malaeză (*anak mata*, „copil sau fiu al ochiului”) și în alte limbi din Indonezia; în siriană (*sin-kaga*), în swahili (*mwana wa jicho*); se întâlnea deja în

¹¹ Cf. V. Bertoldi, *Il linguaggio umano*, p. 79–81; C. Tagliavini, *Introduzione alla glottologia*, ediția a IV-a, Bologna, 1950, p. 109.

indiana veche și în egipteana veche.

14. Am mai putea adăuga sute de exemple. Dar obiectivul nostru era să indicăm doar locul creației metaforice în activitatea lingvistică propriu-zisă, care este totdeauna activitate „poetică” și, deci, creatoare, și să demonstrăm modul în care imaginația umană umple cu multiple semnificate metaforice continuurile fonice – care sunt cuvintele considerate din punct de vedere fizic –, modul capricios în care își schimbă semnificatele, căutând mereu imagini expresive noi pentru a denumi ceea ce intuiția cunoaște și distinge și modul în care se stabilesc de fiecare dată relații noi între semnele moarte sau muribunde ale „limbii”, renovând-o continuu, *creând-o* în fiecare moment pentru a o adapta unor intuiții noi. Bucuria, tristețea, durerea și frica omului, modul său de a considera lumea și atitudinea lui față de lume, toate acestea se reflectă în cuvânt, în actul de creație lingvistică. Omul cunoaște și în același timp gândește și simte, stabilește analogii inedite în intuiție și în expresie, analogii care conțin și manifestă modul său specific de a lua contact cu realitatea. Creațiile individuale sunt imitate, iar prin imitație se difuzează, devin tradiție, patrimoniu de modele lingvistice ale comunității, devin „convenționale”, dar cel puțin pe parcursul unui anumit timp conservă amprenta unui individ creator care a realizat actul revelației inițiale.

Difuzându-se, cuvintele se intersectează, se întrepătrund, intră în asociații constante sau sporadice, justificate sau nu din punct de vedere etimologic „obiectiv”. Fiecare cuvânt are o istorie extrem de complexă, care nu e lineară, ci în zigzag, prin cadre, încrucișări și impacte fonice și semantice, cu alte cuvinte: din *chorda* se face *cordilla* și același cuvânt grecesc, dar care a pătruns în latină în altă epocă, generează *cuera*, substituind pe lat. *funis*, iar *cordilla* se asociază din nou cu aceasta. Cuvinte de origine diferită se influențează reciproc și se asociază pentru a forma „familii” noi, în timp ce altele, care constituie o „familie”, se separă, pierd relațiile lor asociative și se înstrăinează, izolându-se sau dobândind noi asociații. Cuvinte derivate și descriptive sau metaforice substituie alte cuvinte care au devenit totalmente denominative (care deja nu mai evocă nici o imagine, nici o asociație particulară, adică au pierdut expresivitatea) și, la rândul lor, devin inexpresive, vulgare sau inadecvate pentru a exprima intuițiile inedite ale vorbitorilor, fiind substituite prin creații noi: imaginea *testa* o substituie pe aceea de *caput*, aceasta, la rândul ei, se transformă în termen propriu și începe să cedeze în fața unor imagini mai recente.

Cuvintele apar drept nobile sau vulgare, în funcție de vorbitorii care le utilizează, de asociațiile fonice și semnificative pe care le trezesc, în funcție de situațiile în care sunt folosite. Lexicul latin era în mare parte rustic, dar un latinism folosit astăzi în spaniolă este „nobil” pentru că latina clasică, literară s-a opus pe parcursul mai multor secole latinei vorbite, curente, iar așa-numitele [cuvinte], „vulgare” romanice: *egregius* era în latină, la origine, un cuvânt cu emanație de grajd, deoarece deriva din *grex* „turmă”, dar *egregio* în spaniolă este un cuvânt cu nuanță aristocratică, fiindcă e un cultism și deja nu mai trezește asociații cu turma; *μωσωτικός* era în greacă o imagine

populară hazlie și fără pretenții, deoarece semnifica „ureche de șoarece”, dar *miosota* [nu-mă-uita] în spaniolă este de-a dreptul elegantă, fiindcă nu mai are nimic de a face cu șoarecii și, în plus, are aparență fonematică exotică. Și să nu mai vorbim de cuvinte ca *orquídea*, care în mintea grecilor ar fi evocat probabil asociații mai curând indecente.

Cuvintele se schimbă continuu, nu numai din punct de vedere fonetic, ci și din punct de vedere semantic, un cuvânt nu este niciodată același; am spune mai curând că un cuvânt, considerat în două momente succesive ale continuității folosirii sale, nu este „ni tout à fait un autre, ni tout à fait le même”. În fiecare moment se manifestă ceva care a existat deja și ceva care n-a existat niciodată înainte: o inovație în forma cuvântului, în folosirea sa, în sistemul său de asociații. Această schimbare continuă, această năzuință neîntreruptă de creație și de re-creație, în care, ca pe niște pânze ondulate cu mii de nuanțe sau ca pe suprafața scânteietoare a mării în bătaia soarelui, în nici un moment nu se poate fixa un *sistem static concret*, deoarece în fiecare moment sistemul se frânge pentru a se reconstitui și pentru a se frânge din nou în momentele imediat succesive – această schimbare continuă este tocmai ceea ce numim realitatea limbajului.

(Traducere din limba spaniolă de Eugenia Bojoga)